

נספח 2
קטעי מקורות, הרחבה,
פיוטים ושיירים
מתוך יומן המסע

ארץ מבוא השבוע

• יומן מסע למרוקו •

הסבר קצר:

לקראת מסע הנהגות (ינואר-פברואר 2023) למרוקו הוכן יומן מסע. היומן ליווה אותנו בכל הימים. ביומן שולבו מידע אודות האתרים והאישים, פיוטים ושירים, קטעי מקורות היסטוריים וסיפורים, המידע היווה כלי עזר משמעותי ומשלים להדרכת קובי.

מידי פעם קראנו פיוט או סיפור מתוך היומן ב'מקום של הזיכרון' בו שמענו אודות הקהילה וקורותיה. המידע סודר לפי ימי המסע והאתרים בהם ביקרנו. לצד כל קטע/מקור הוספנו את האתר בו שולב במסע.

בנספח צירפנו קטעים מתוך יומן המסע.

אתם יוצאי מערב | רבי דוד בוזגלו

אתם יוצאי מערב. מארוק אנשי אמונה
הללו אל בעם רב. יום זה יום אלמימונה.
אתמול פער את לועו. ים סוף לנגד פרעה.
עם כל רכבו בנסעו. ולקחם לו למנה.
ועברו בין בתריו. צאן ישראל עבדיו.
עת נערמו משפרי. על ידי רעיא מהמנא.
ורכוש רודכיו ומו שליו. שם ישראל אל כליו
מתוך הים וגליו. נתן לו למתנה.
ושמה על כל מדרך. איש את רעהו ברה.
חזבר תהיה מבורך. בכל חדשי השנה.
ובמארוק לדור דורים. ככה יאמרו העברים.
בברכה לחברים. ארפח יא כאי וג'נא.
ובני נכר, נוזליהם נבקעו תוך כליהם
ות פל שם עליהם. יראת שוכן מעונה.
ומשאות על משאות. מלאו כל טוב ותבואות.
הובאו מארפע פאות. לעמו אשר קנה.
ויליד ערב זה דרכו. עד עתה תוך מרוקו
וליהודים כערכו. יקריב מנחה שמנה.
שאור ודבש ותבואה. חלב פרה בריאה.
דגים נענע וחמאה. עם פרחי בר וגנה
שמה עברים וערבים, יחדו כלם מסבים.
ואת לבם מטיבים. עם כלי שיר וגנינה.
ולבשה העבריה. תלבשת ערביה.
וגבר עם אדרעיא. וקטרת מר ולבונה.
ולא נכר העברי. לפני אחיו ההגרי.
אם עירוני או כפרי. רוח כלם נכונה.
שם טשטשו התחומים בין ישראל לעמים
אלמלא אנשי דמים. אשר על המדינה.
המה המגוגים. מוסרים עמם להורגים
כי לכתרם דואגים. לא לנפש נענה.
עזבו ריבות ומרורים. לעד ולדורי דורים
ועל שלום ודרורים. קריאות הוי תחדלנה.

לוח זמנים

יום שני 30.1.23 | ח' שבט תשפ"ג תל אביב « קזבלנקה

13:05	נחיתה בשדה התעופה מוחמד החמישי - קזבלנקה
14:00	ארוחת צהרים
15:00	המוזיאון היהודי של מרוקו מכש עם האוצרת גב' זוהור רח'לילי
17:30	נסיעה למסגד חסן השני ביקור וסיור עומק במסגד השלישי בגודלו בעולם
19:00	הגעה למלון
20:00	יציאה לארוחת ערב

יום שלישי 31.1.23 | ט' שבט תשפ"ג רבאט. אלוהים, המדינה והמלך

08:00	ארוחת בוקר
09:00	הרצאת מבוא על מרוקו: 'מרחב בין זהויות'
10:30	יציאה לעיר הבירה רבאט בנסיעה: סיפורים וחיבורים אישיים - פעילות תרבות כנכס
12:00	הגעה לעיר רבאט: פגישה עם אל-מהדי בודרא - ראש ארגון מימונה הפועל בקרב סטודנטים מוסלמים לשימור הסיפור היהודי במרוקו פגישה עם מרים לאסר
13:30	ארוחת צהרים ארוזה
15:00	סיור בעיר רבאט: ביקור במאוזוליאום בקברי מלכי מרוקו, מסגד טור חסן ותצפית על העיר סלה ונהר הבורייגר
16:30	יציאה לפאס
19:30	הגעה לארוחת ערב במסעדת מימוני
21:00	הגעה למלון

יום רביעי 1.2.23 | י' שבט תשפ"ג פאס. זכרון ועיצוב זכרון

08:00	ארוחת בוקר
09:00	יציאה לעיר פאס. היכרות עם העיר פאס ועברה ההיסטורית והתרבותית: תצפית על העיר וכניסה לנבכי העיר העתיקה ביקור במלאח היהודי סיפורה של ללה-סוליקה הצדיקה בית הכנסת אבן דנאן מדרסת אבועינה - המדרסה ללימודי אסלאם ארמון המלך בית הרמב"ם.

13:30	ארוחת צהריים וזמן חופשי בשוק של פאס (שוק אל סמירין) עד השעה 15:30
17:00	שיחת קבוצה ולימוד
18:00	שיחה עם פרופ' סנעה רשידי ללימודי שפה עברית באוני' פאס
19:30	ארוחת ערב במסעדת מימוני
21:30	יציאה בפאס (חפלה פאסית, ActOr's Night-clubD, פליקס קלאב ועוד)

יום חמישי 2.2.23 | י"א שבט תשפ"ג מקנס. שושלות ורצף

07:00	ארוחת בוקר
08:00	יציאה למקנס
09:00	הגעה למקנס: ביקור בקבר מולאי איסמעיל פגישה עם אידריס בוחאיה - פרופ' האוניברסיטאית מולאי איסמעיל במקנס חוקר את דת האסלאם ואת המדיניות הציבורית במרוקו ביקור בבית העלמין העתיק - פעילות "דובב שפתי ישנים" בבית העלמין
12:30	יציאה לעיר מרקש
13:00	ארוחת צהריים - הפסקה לארוחה ארוזה בדרך צפייה בסרט 'מטנר' לירושלים של הבמאי כמאל אשקאר
19:00	הגעה למרקש - ארוחת ערב. משפחת אוחיון ושיח חופשי
21:00	הגעה למלון

יום שישי 3.2.23 | י"ב שבט תשפ"ג אודיקה. הכרות אדוני הארץ - האמאדיעים

7:30	ארוחת בוקר
9:00	יציאה להרי האטלס היכרות עם הברברים (אמז'ירים) ותפקידם בחברה המרוקאית מפגש עם ארגון היי אטלס הפועל לקידום הנהגה מקומית בקרב אמז'ירים בהרי האטלס מפגש עם רשיד מונטסיר - יזם ופעיל חברתי ועם יוסף בן מאיר נשיא הארגון
12:00	ביקור בקבר רבי שלמה בלחנס זע"א. עניין טקס זיארה - פולחן צדיקים בקרב יהודים ומוסלמים בהרי האטלס
13:00	זמן עיבוד בנהר (תלוי מז"א) ארוחת צהריים
14:30	נסיעה למרקש
15:30	מרקש - הכנות לשבת
18:00	כניסת שבת משותפת - הדלקת נרות וברכות יחד
19:00	תפילת ערבית בבית הכנסת 'בית אל' קהילת מרקש ברובע הגיליז'
20:00	ארוחת ערב במלון ופיוטים

יום שבת 4.2.23 | י"ג שבט תשפ"ג שבת במרקש

- 08:00 ארוחת בוקר וזמן חופשי עד השעה 16:00
לשומרי שבת:
- 09:00 הליכה משותפת לבית הכנסת בעיר העתיקה של מרקש
- 12:00 ארוחת שבת אצל משפחת חליווה במלאח.
- 16:00 לימוד קבוצתי - פרשת שבוע
- 17:00 סעודה שלישית | מפגש עם כמאל אשקאר, במאי הסרט 'מטנר' לירושלים'
(מותאם לשומרי שבת)
- 20:00 צאת שבת. ארוחת ערב חופשית

יום ראשון 5.2.23 | י"ד שבט תשפ"ג אסווירה. קהילה קוסמופוליטית

- 07:00 ארוחת בוקר
- 08:00 יציאה לעיר אסווירה על שפת האוקיאנוס האטלנטי | בדרך - ביקור בקואופרטיב נשים לשמן ארגן
- 12:00 הגעה לאסווירה (מוגאדור) - הרובע היהודי | פגישה עם ראש המסדר הסופי - הישאם דינר ואימו אמינה | ביקור בבית כנסת 'אל-קהל' של משפחת פינטו | ביקור בבית דקירה: בית הזיכרון, סיור ומפגש עם מנהלת המקום
- 13:30 ארוחת צהריים בנמל וזמן חופשי בעיר במזח ובשוק
- 16:00 מפגש בדאר אסווירי - מקום לתרבות ולימוד המורשת של אסווירה והקשר התרבותי מוסקלי בין היהודים לעיר יחד עם לאלא תמר וקאוטר
- 18:00 נסיעה אל מרקש
- 21:00 הגעה למרקש וארוחת ערב במלון

יום שני 6.2.23 | ט"ו שבט תשפ"ג מרקש. מרחב בין זהויות

- 08:00 ארוחת בוקר
- 09:00 מסע אל סמטאות מרקש: המלאח של מרקש, בית הכנסת 'המגורשים' והמוזיאון היהודי, רחוב תלמוד תורה, בית העלמין 'מועד לכל חי' ארמון אלבאהיה
- 13:00
- 14:00 ג'מע-אלפנה, כיכר 'האבודים' של מרקש | זמן חופשי בכיכר הג'מע-אלפנה וארוחת צהריים ארוזה
- 15:00 התכנסות במלון לסיכום מסע
- 17:00 יציאה לשדה התעופה מרקש

יהודי האטלס | יגל הרוש

א.

יהודי האטלס פוצחים בשירה
הנשים במטפחות צבעוניות
מנסכות דבש על מזבח
עמוס שבקיות חמימות

בבואם לארץ הקודש
יפגשו בהם העבריים
ויביטו למזודה מלאת הכפתנים
ולא ידעו מאומה על העושר האינסופי
שנשאר מאחור
דברים שמזוודת סוכנות
קטנה מלהכיל.

המשיח הגיע רכוב על חמור
והוא לבוש חליפה של ארמני
בידו תיק עור ובתוכו
מסמכים, שמות אנשים
ספרי חיים היום נפתחים
מי לחיי גאולת ישראל
ומי יימק בגלות ישמעאל

ב.

יש אשר גלות הופכת לבית
ובית - לזכרון רחוק
יש אשר בית הופך לגלות
וגלות - לזכרון מתוק

הנני בוש לומר
מתוק על כוס תרעלה מר
אבל אהבתי אותך, גלותי
כי בין חומות שערייך - התגלותי

יהודי האטלס מנסים לארוז בחיפזון
חיים שלמים, גלות מפוארת וארוכה
לתוך מזוודת סוכנות קטנה
את הגלוביות והכפתנים של שבת ומועד
אתם יעלו בבוא העת למקדש עם
ישראל אחיהם

את הכריות והשמיכות מצמר
לימי החורף הקרים שעוד
בא יבואו
את הכל דוחסים פנימה

והנגון המסתלסל
והמאכל המתפלפל
והדבור המצטלצל - כלי גולה
עודם מרטיטים לבי בגילה

לכן בואי עמי, גלות, לביתי עד הלום
בואי ונוחי על משכבך
בשלום.
מרוקן, התשע"ו

וכל פסקי הרי"ף,
ותשובות הרב אלנקווה,
ודרשות אביר יעקב אבוחצירה
ורבי יוסף גבאי
והמאמרים הערוכים על ידי
רבי דוד אלקיים
והפיוטים המכונסים בקובץ
"שיר ידידות"
יישארו על אדמת נכר

נוער בסערה | אריה אזולאי

"התנועה שאפה גם בזמן המועט שהיה לה להקיף את כל חיו של החניך להרחיב את החינוך שניתן לו במשפחתו ובבית ספרו ולעצב את אישיותו הפיזית והריגשית באמצעות יצירת חוויות, גיבוש אידיאולוגיות"

ד"ר אריה אזולאי, נוער בסערה, עמ' 20

מהי הגדרתה המבנית חינוכית של תנועת נוער במרוקו?

1. היקף ורצף גילאי 8/10-22/25 ברצף
 2. אוטונומיות - נוער למען נוער, עם הנהלה ארגונית וחינוכית עצמאית.
 3. כוליות בתפיסה החינוכית - ערכית - אידיאולוגית.
 4. חינוך עקיף - בהסמלה, טקסים, אירועים, טבע, פיתוח חושים ומיומנויות.
- תקופת ההתפתחות העיקרית של תנועות הנוער במרוקו מתרחשת בין השנים 1944-1956. כלל התנועות בתקופה זו פועלות על פי המודל הקלאסי וההגדרות של תנועות נוער, על פי המסורת הצופית אירופאית והמסורת של תנועות הנוער היהודיות במרכז ובמזרח אירופה, אך עם דגש ארץ ישראלי.

אנחנו עדים להתפתחותן של שני סוגים של תנועות נוער במרוקו:

תנועות הנוער הקהילתיות -

הצופים הצרפתים החילונים - EDF Eclaireurs de France
הצופים היהודים הצרפתים - EIF Eclaireurs Israelites de France
הפדרציה של הצופות הצרפתיות - FFE Federation Francaise des Eclaireuses
המחלקה לחינוך של נוער יהודי - DEJJ Department Educatif de la Jeunesse Juive

תנועות הנוער החלוציות -

איחוד הנוער החלוצי - הבונים, תנועת דרור - צעירי ציון, השומר הצעיר, בני עקיבא, בית"ר

תנועות הנוער הקהילתיות -

קמו בשלהי מלחמת העולם השנייה, וקדמו בזמן לתנועות הציוניות. התנועות הקהילתיות זכו לתמיכת ההורים והקהילה היהודית. מנהיגות התנועות התבססה ברובה על כוח מקומי, וראשית פעילותן זכתה לתמיכה וחסות של הצופים הצרפתיים.

השלטונות הצרפתיים ראו בתנועות אלו כגורם חברתי מרסן התומך בשלטון הצרפתי. במענה לתפיסת ההגשמה של התנועות הציוניות מחליטה תנועת הצופים היהודים

להקים את אגף הבוגרים, המיועד לבוגרי התנועה שסיימו את התהליך הקלאסי, וכעת יוצאים בעצמם למשימות חברתיות וחינוכיות במציאות החיים של יהודי מרוקו.

זו היתה התשתית להקמתה של המחלקה לחינוך נוער יהודי - שנטלה על עצמה את חינוכם של הילדים ובני הנוער היהודים משכונות "המאלח" בני המעמד הנמוך. הפעילות כללה גם יציאה למחנות וטיולים, וזכתה למימון וסיוע של הג'וינט. התנועות הקהילתיות אומנם מעודדות עלייה אך אינן מעמידות מסגרות קבוצתיות, ובכפועל רבים מבוגרי תנועות אלו עולים לישראל במסגרת פתרון אישי. בתקופת השלטון העצמאי ממשיכות התנועות הקהילתיות את פעילותן, ורציפות פעילותן, והותק שצברו בעיקר בתחום הצופיות - מייצרות השפעה לאומית ועולמית של צופי מרוקו.

תנועות הנוער החלוציות

פעילותן מתחילה ערב עצמאותה של מדינת ישראל. בבסיס הפעילות התנועתית נמצא שליח התנועה שנשלח מהמפלגות והסוכנות היהודית, ומשימתם להקים את תשתיות התנועות החלוציות, וגרעיני העלייה.

התנועות החלוציות מעוררות את התנגדותם של הרבנים, ההורים והקהילות שראו בהן גורם מתסיס פנימה והחוצה, שעשוי לסבך את הקהילה למול השלטונות. תנועות אלו אינן מקבלות תמיכה או אישור מהצרפתים, אולם פעילותן מתבצעת בהעלמת עין. יעדן העיקרי של התנועות החלוציות היה הגשמה ועלייה לארץ ישראל.

התנועות החלוציות פועלות במרוקו בשני מהלכים:

- גיבוש גרעינים לעלייה - קבוצות צעירים והכשרתם
- פעולה תנועתית חינוכית קלאסית המיועדת לילדים ובני נוער

לאחר שנת 1956 אוסר השלטון המרוקאי העצמאי כל פעילות ציונית בתחומן, ומביא את התנועות לפעול בתנאי מחתרת. הדבר פוגם במהלך החינוכי וכן הופך את העלייה לבלתי לגאלית.

התנועות הציוניות נדרשו להתמודד עם אתגרים רבים הנובעים בין היתר מאופן פעילותן עם צעירים ונוער, במנותק מהמשפחה והקהילה המקומית, ולמול קשיים בקליטה של הגרעינים הראשונים בארץ.

סיכום מתוך הספר "נוער בסערה" תנועות הנוער היהודיות במרוקו מאת ד"ר אריה אזולאי

רבי דוד בוזגלו

רבי דוד בוזגלו נולד בשנת התרס"ג (1903) בעיירה זאוויא הסמוכה למרקש, בהיותו כבן שש עשרה עברה משפחתו לקזבלנקה אליה הרחיק רבו, על מנת להמשיך וללמוד מפיו את מסורת השירה העברית.

בקזבלנקה השלים את לימודיו התורניים ונחשב ל"עילוי" ולבעל זיכרון יחיד במינו, תכונה שעמדה לו לשנים, כאשר איבד את מאור עיניו בגיל 46. במקביל ללימודיו התורניים המשיך ללמוד באופן שיטתי את מסורת הפיוטים כפי שהתגבשה ב"שיר ידידות". מסורת זו של "שיר ידידות" הפכה להיות במשך השנים המסורת המרכזית של יהודי מרוקו, ולרבי דוד בוזגלו חלק מרכזי בביסוסה של מסורת זו כמסורת הפיוטים העיקרית של יהודי מרוקו, זאת הודות לביצועיו הנמשכים והמרשימים של מסורת זו והכשרתו דורות של פייטנים לאורה.

דוד כתב מאות פיוטים - בעברית, בערבית יהודית, ובשילוב של השתיים ("מטרוז"). בהיותו במרוקו סבבה שירתו סביב הנושאים המרכזיים בשירת הקודש העברית. נדירים היו השירים שנכתבו למאורעות הזמן - כמו קינה שחיבר על רעידת האדמה שפקדה את אגאדיר בשנת 1960, ושירים שחיבר בזמן מלחמת העצמאות, שבהם שורר על גודל הנצחון והנס וקרא לשלום בין עם ישראל לאויביו הקמים עליו, כמו למשל השיר "בינו מורדים", שנכתב כמענה לשירו של חיים גורי, "באב אל ואד".

עם עלייתו ארצה בשנת 1965, מצא קהילה שחוותה משבר קליטה קשה ואיבדה מביטחונה התרבותי-חברתי. רבי דוד בוזגלו נרתם למלאכה ונדד בין הקהילות השונות בעיירות הפיתוח והשכונות, והצליח לגרום לרבים להתחזק במסורתיהם המוסיקליות ולתחושה של המשכיות בין התרבות הקהילתית בארץ המוצא לבין התרבות המתהווה בארץ. כן שימש דמות מרכזית בעיגון מחדש של הערכים התרבותיים הקהילתיים דוגמת שירת הבקשות, ששבה לפרוח בהשראתו.

בארץ כתב את שיריו המשמעותיים ביותר שרובם הוקדשו לשבחי ארץ ישראל. אחד משיריו הארוכים והחשובים ביותר הוא השיר "אך כך מולדתי", שיר שהוא דו-שיח בינו ובין המולדת, אותו כתב עם הגיעו לארץ. הוא כתב גם כעשרים שירים סביב מלחמת ששת הימים. עוד בחייו הפכה דמותו לאגדה בקרב יהודי מרוקו, ועם מותו בשנת 1975, אחז רגש של יתמות בחובבי הפיוט, אך תלמידיו ואוהדיו המשיכו את דרכו והם עוסקים עד היום בהפצת ובהנחלת מסורת הפיוט של יהודי מרוקו ברחבי הארץ.

בינו נא מורדים | רבי דוד בוזגלו

בינו נא מורדים רודפי קרב ורצח
לא לתת בקול על עם שופך שיחו
מול שוכן שמי, כל יכול לנצח
כי בצל סכו שם שם לו מבטחו

זכרו נא יום בן חלוף הוכן ליצירה
כת שלום נתנה בקול מר למריו.
הלא הוא יציר נפשו לריב נמהרה
זאת עשו אפוא, קראו לכם שלום

נזר היצירה אנוש נוצר כמלך
רק לבנות ציה לנטע ישימון
אך הוא שות בטה שדות יבול רב ערף
וימגר לארץ, עפל וארמון
זכרו...

יעקב, ישר, דרש ברך ונעם
את שלום אחיו ואת שלום שונאיו
על צואר נרדפנו יום חרון וזעם
ושלומים רדפנו, נחנו צאצאיו
זכרו...

תוף מי המקדש מחקו שם בן ארבע
להשקות סוטה יום אשר קנאו לה
למען בדר את צדקה ונקבע
להשרות שלום בינה ובין בעלה
זכרו...

שיר זוהרה אלפסיה | ארז ביטון

זוהרה אלפסיה
זמרת החצר אצל מחמד החמישי ברבבת במרוק.
אומרים עליה שכאשר שרה,
לחמו חילים בסכינים
לכלס דרך בהמון
להגיע אל שולי שמלתה
לנשק את קצות אצבעותיה
לשים כסף ריאל לאות תודה
זוהרה אלפסיה,
היום, נתן למצא אותה
באשקלון, בעתיקות ג', ליד לשכת הסעד,
ריח שירים של קפסאות סרדינים על שלחן מתנודד בן שלש רגלים,
שטיחי מלך מרהיבים, מרובים על מטת סוכנות,
בחלוק בקר בהו
שעות במראה
בצבעי אפור זולים
וכשהיא אומרת:
מחמד החמישי אישון עינינו
אינד מבין ברגע הראשון.
לזוהרה אלפסיה קול צרוד,
לב צלול ועינים שבעות אהבה.
זוהרה אלפסיה.

הרב שלום משאש ומלך מרוקו חסן השני

"והייתי אהוב וחביב בעיני כל יהדות מרוקו גדולים וקטנים אנשים נשים וטף, שכולם נהנו ממני... וגם אנשי השררה עד אחיו של המלך ירום הודו הזמינו אותי לביתם לברכם, גם הרבה פעמים בשנה הייתי נכנס אצל המלך יר"ה לברכו ברוב עם הדרת מלך. וקבל את ברכתי בידיים פתוחות ובחרדת קודש ובאמונה שלמה... וגם אחרי הבחירות חזרתי למרוקו להביא את משפחתי ולחסל עסקי ועסקי הצבור לא השארתי פרסה, וכל העם ידעו את זה ע"י הרדיו והטליוויזיא שנבחרתי לרב ראשי לירושלים ת"ו, ועוף לא צווח צפוף לא צפצף, ואף הישמעאלים והעתונאים ידעו את זה וקבלו בשמחה, ואמרו לי בכומבי ששמחה גדולה היא בשבילם, שהרב הראשי שלהם שמוצאו ממרוקו זכה לעלות על כסא הרבנות הראשית לירושלים עיר הקודש תבנה ותכונן, והוא כבוד ותפארת גדולה בשבילם".

רבי שלום משאש (1909-2003), רבה הראשי של מרוקו בתקופת מרוקו העצמאית. מתוך ההקדמה לספר תבואות שמ"ש

הרבנות הראשית ברבאט

"בתודות ומהללות, לאל העושה גדולות, שנתן אותי לחן ולחסד בעיני גדולי מלכות צרפת שגדלוני ורוממוני לראש הרבנות והושיבוני בערי האלמארוק זה י"ב שנה. ושמשת במשרת הרבנים מימות השר השר הגדול מאריסאל ליוטי ואחריו קם לו הריזידאנס זינראל מסיו סתיג. ואל השלישי לו בא כאן השר הגדול ריזידאנס זינראל מסיו לוסיאן סאן ירום הודו. ובידו הרוממה הוא הלבישני ועטרני הממשלה הגדולה באות הכבוד הנקרא ליזיון די נור. בשנה זו אשר בא סימן וכבוד והדר ת'עט'רביה'ו לפ"ק אנא ה' אלהי תשמע תפילתי ובקשתי. תרומם ותנשא מלכות צרפת למעלה למעלה וכל אויביה ושונאיה יפלו לפניה. וכוכב מערכתה ירום ונשא וגבה למעלה ראש אמן כן יהי רצון".

רבי רפאל אנקאווא (1847-1935), רבה הראשי הראשון של מרוקו הצרפתית מתוך: ההקדמה לספר תועפות רא"ם.

רבי חיים בן עטר

רבי חיים בן עטר, המכונה 'אור החיים' או 'אור החיים הקדוש', נולד בשנת תנ"ו (1696) בעיר סאלי שבמרוקו לאימו ולאביו רבי משה. הוא נקרא על שם סבו, אצלו למד את תורתו. בשנת תס"ה (1705) נאלצה המשפחה לברוח מסאלי למקנס. במקנס גרו בביתו רבי משה די-אבילה, שם ספג מתורתו, וגם למד את מקצוע הצורפות.

בשנת תס"ז (1707) נשא את פאצוניה, אשתו הראשונה, שנהגה להתעטף בטלית ותפילין, והוא בן 11. כעבור שנה חזרה משפחתו לעיר סאלי, והוא נשאר והיה סמוך על שולחן חותנו רבי משה.

בשנת תפ"ה (1725), משמת חותנו, חזר לעיר סאלי. רבי חיים בן עטר המשיך לנווד בין ערי מרוקו, ובהגיעו לפאס מונה ע"י רבי שמואל אלבז כראש ישיבה. מאחר ולא זכה לילדים,

נשא את אסתר בתו של רבי מאיר כפאס, בנוסף לאשתו הראשונה, ונולדו לו בנות. בשנת תצ"ח (1738), ירד רעב גדול על מרוקו, ורבי חיים בן עטר, המשיך בנדודיו עד שהגיע לאלג'יר ומשם לליוורנו שבאיטליה. בליוורנו החל לארגן תנועת עלייה לארץ ישראל.

בשנת תק"א (1741), רבי חיים בן עטר עלה, יחד עם שלושים מתלמידיו, לארץ ישראל. הם הגיעו לארץ דרך נמל עכו, והתיישבו שם. בזמן ישיבתו בגליל ערך רבי חיים בן עטר מסעות בין קברי צדיקים ושאר מקומות קדושים הנמצאים בגליל. סיפורי מסעותיו בגליל מתוארים בספרו 'ארץ החיים', המאגד גם תשובה לשאלה הלכתית עם איגרת ששלח לבני העיר פאס עוד בהיותו בסאלי.

בשנת תקכ"ב (1742), רבי חיים בן עטר ותלמידיו הגיעו לירושלים. שם הקים שתי ישיבות: אחת לתורת הנגלה ואחת לתורת הנסתר. עלייתו של רבי חיים בן עטר לארץ תרמה רבות לרווחת היישוב היהודי וחזקה אותו. הוא עמד בקשר עם חכמים אחרים שהתגוררו בה, כמו חכם חיים אבולעפיה.

רבי חיים בן עטר כתב ספרים המקיפים עניינים שונים: ספרו 'חפץ ה', הכולל חידושים על מסכתות הש"ס, נדפס עוד בסאלי, בשנת תצ"ב (1732). שניים מספריו, 'פרי תוארבי' על ה'שולחן ערוך' ו'אור החיים' - פירושו על חמשת חומשי תורה, נדפסו בליוורנו. חיבורו 'אור החיים', נתחבב במיוחד על אנשי החסידות, שהוסיפו לו את התואר 'קדוש'. ספר נוסף שלו הוא 'ראשון לציון', ובו פירושים על ספרי נביאים וכתובים.

רבי חיים בן עטר נפטר ט"ו תמוז תקכ"ג (1743), בגיל ארבעים ושבע, ונקבר על הר הזיתים.

מתוך אתר 'החכם היומי' - כל ישראל חברים

ארגון מימונה جمعية ميمونة

הארגון מורכב מקבוצת סטודנטים מוסלמים מרוקאים השואפים לשמר ולקדם את ההיסטוריה והמסורת העתיקה של הקהילה היהודית המרוקאית. הארגון הוקם באוניברסיטת אל-אכואן שבאיפראן. השם 'מימונה' נלקח מהמימונה המקורית - סמל למורשת המשותפת של כל המרוקאים.

אנחנו שואפים לחנך את החברה המרוקאית על התרבות היהודית שפעם פרח בארצנו ולעודד הרמוניה בין יהודים ומוסלמים. חברי מימונה לומדים עברית והיסטוריה יהודית ומארגנים אירועי תרבות, אלפי אנשים השתתפו באירועי "ימי יהדות מרוקו" והקרוואן היהודי מרוקאי.

ארגון מימונה ארגן כנס לזכר קרבנות השואה הנאצית ולכבוד המלך מוחמד החמישי שסירב לסייע לרדיפה של יהודים במהלך הכיבוש ממשלת וישי. הכנס סוקר על ידי הניו יורק טיימס: "ראשון מסוגו באומה מוסלמית או ערבית וסימן לאמת היסטורית שמנצחת תאוריות קונספירציה ודוגמטיות אנטישמית". חברי ארגון מימונה ממשיכים בפעילותם למרות הביקורות, מסרבים להיכנע לחוסר סובלנות ובורות ופועלים להילחם בתופעות אלו דרך הפעילות של הארגון. לאחרונה התרחב הארגון ומכיל גם תאי פעילות באוניברסיטאות בפאס, רבאט ומרקש.

דרור יקרא | דונש בן לברט

דרור יקרא לבן ולבת וינצרכם כמו בבת
נעים שמכם ולא ישבת שבו נוחו ביום שבת

דרש' נוי ואולמי ואות ישע עשה עמי
נטע שורק בתוך כרמי שעה שועת בני עמי

דר' בכל בתוך בצרה וגם אדום אשר גברה
נתץ צרי באר עברה שמע קולי ביום אקרא

אלהים תן במדבר הר הדס שטה ברוש תדהר
ולמזהיר ולנזהר שלומים תן כמי נהר

הדוך קמי אל קנא במוג לבב ובמגנה
ונרחיב פה ונמלאנה לשוננו לך רנה

דעה חכמה לנפשך והיא כתר לראשך
נצר מצות קדשך שמר שבת קדשך

דמויות מהעיר:

מולאי איסמעיל

בן לשושלת העלאווי, מלך מרוקו בין השנים 1672-1727.

מולאי איסמעיל הוכתר למלך כאשר היה בן 26. הוא הכיר היטב את העיר מקנס, שבה היה מושל בהמתינו לכס המלוכה, והחליט להפוך אותה לעיר הבירה. הוא נזקק לעשרים שנים נוספות בשלטון, על מנת לייצב את ממלכתו ולאחד את השבטים מהם הייתה בנויה הממלכה.

אסמאעיל הקים צבא מקצועי וחזק שמנה 150,000 לוחמים, לרשותם עמדו 12,000 סוסים. צבא זה הורכב משבטים בהם התקיימה נאמנות חזקה לראש השבט ונאמנות למלך, אך תמיד היה חשש ממרידה במלכות.

רבי רפאל בירדוגו

רבי רפאל בירדוגו המכונה גם המלאך רפאל, נולד לאימו רחל ולאביו חכם מרדכי המכונה המרבי"ץ, בשנת תק"ז 1747 בעיר מכנאס שבמרוקו. בצעירותו למד תורה מאחיו הגדול רבי יקותיאל. מאחר וידם לא היתה משגת לקנות נרות כדי ללמוד לאורם, היו לומדים בלילות לאורה של הלבנה.

בשנת תקכ"ב (1762), והוא בן 15, מת עליו אביו, והוא המשיך בלימודיו מתוך עוני רב. זיכרון חיי העניות לא מש מנגד עיני רבי רפאל בירדוגו, וכשגדל עמד לימין אביוני ישראל, והרבה לדבר בזכות עניי ישראל, הן בפירושיו בתורה, והן בתקנות הקהל, שתיקן. בשנות השלושים לחייו, רבי רפאל בירדוגו נתמנה לאב בית דין בעיר מקנס, והתקבל בקהילות המערב כמורה ההלכה של הדור כולו.

כמנהיג הקהילה, רבי רפאל בירדוגו היה משענת ומקור נחמה ליהודי המערב בשנות הבצורת, ובמגפת הדבר, שפקדו את ארצות המערב, ובפרט בזמן פרעות תק"ן-תקנ"ב (1790-1792).

הפרעות החלו עם מותו של הסולטאן העלאווי - מוחמד, בשנת תק"ן (1790), תוך הקרבות בין בניו על הירושה. אחד מבניו, מולאי יזיד, שתפס את השלטון, יצא למסע הרס ורצח ביהודי מרוקו.

מאות יהודים נרצחו במיתות משונות על קידוש השם, בנות ישראל נאנסו, ובתי היהודים הועלו באש. רבי דוד חסין, משורר התקופה, שהיה נשוי לאחותו של חכם רפאל בירדוגו כתב את קינתו הידועה על פרעות אלו.

רבי רפאל בירדוגו נודע בפרישות ובחסידות, בהם נהג לעצמו, ובזכותם זכה לכינוי 'המלאך רפאל'. בליל כ"א תשרי בשנת תקפ"ב (1822), ליל הושענה רבא, עם סיום לימוד האידרא מספר הזוהר, בסוף סדר התיקון, רבי רפאל בירדוגו נפטר, והוא בן 75 שנה. רבי רפאל בירדוגו נטמן בבית הקברות היהודי במכנאס בתוך ארון קבורה.

רבע רפאל בירדוגו תיקן תקנות רבות, וחיבר ספרים בתחומים שונים, חלקם עדיין בכתב יד: שו"ת 'משפטים ישרים' - ב' חלקים, 'מי מנוחות' - על התורה, 'שרביט הזהב' - פירוש על הש"ס, 'חסד ואמת' - דרשות והספדים, 'תורת אמת' - על ארבעה טורים, 'רב פנינים' - דרשות, 'רוקח מרקחת' - על אגדות התלמוד, 'משמחי לב' - על התורה, 'לשון לימודים' - על התנ"ך, 'קיצור תקנות חכמי קאשטיליא', דיני שו"ב כמנהג המערב.

מתוך האתר של החכם היומי - כל ישראל חברים

ג'ולייט חסין

ז'ולייט חסין (1948-2010) הייתה פרופסור לספרות, חוקרת ומבקרת ספרות ישראלית. כלת פרס האקדמיה הצרפתית. פרופסור ז'ולייט חסין נולדה בעיר מקנס אשר במרוקו, נצר למשפחה מיוחסת - מצאצאי רבי דוד חסין, גדול פייטני ומשוררי יהדות מרוקו.

עלתה עם משפחתה בגיל 14 לישראל בשנת 1962. היא קיבלה תואר ראשון בספרות צרפתית וכללית באוניברסיטת בר-אילן, ותואר שני ודוקטור קיבלה באוניברסיטת סורבון בפריז. עבודת הדוקטורט עסקה ב"השפעת השירה והאסתטיקה של בודלר על יצירתו של פרוסט".

חסין הייתה מומחית בעלת שם עולמי ליצירותיו של מרסל פרוסט [1], והיא נטלה חלק חשוב במילון אנציקלופדי על פרוסט שיצא לאור ב-2005 בפריז. היא פרסמה מסות, מחקרים וספרים העוסקים רובם בחקר האסתטיקה של פרוסט ותהליכי כתיבתו. כמו כן כתבה מאמרים רבים וכן ארבעה ספרים בהוצאות מדעיות בצרפת, במסגרת המכון המדעי לחקר כתבי היד של פרוסט, בו הייתה חברה.

מלבד זאת כתבה ספרים ומאמרים רבים בעברית על הזיקה בין פרוסט לדוד שחר, על ש"י עגנון ועל דליה רביקוביץ בריאיון לכתב העת "פסיפס" ב-1989 אמרה, כי "הספרות הצרפתית והכללית מעוררות בי אמוציות אינטלקטואליות אסתטיות, בשעה שהעיסוק בספרות העברית, המחייב אותי למעורבות עמוקה, מעשיר את רובד הדמיון והרגשות מבחינתי, היום תחום אחד משלים את השני".

פרופסור ז'ולייט חסין כיהנה כפרופסור לספרות משווה באוניברסיטת בר-אילן. נפטרה ב-3 באוגוסט 2010.

'טנרבייר-ירושלים, קולות מהמלאח' - הבמאי כאמל אשקר

הסרט 'טנרבייר-ירושלים: קולות מהמלאח' עוקב אחר המסע של הקהילה היהודית שעזבה את העיירה הקטנה שבטנרבייר אשר במרוקו בשנות ה-50 וה-60.

הסרט הוקרן בפסטיבלים ברחבי בעולם וזכה במספר רב של פרסים ביניהם, הסרט הטוב ביותר בפסטיבל טנר'יר היוקרתי.

כאמל אשקר, קולנוען צרפתי-מרוקאי, נולד למשפחה אמזיר'ית-מוסלמית בטנר'יר שלצד עמק הטודרא. בגיל שישה חודשים עבר עם אמו לצרפת כדי להצטרף לאביו שהיגר כמה שנים קודם. בכל חודשי הקיץ נהגה המשפחה לחזור לטנר'יר, ומחוויה זו של נסיעות הלוך חזור בין צרפת ומרוקו פיתח כאמל רגישות מיוחדת לכל אלו המהגרים או הגולים.

כאמל הגיע לביקור בעיירת מולדתו טנר'יר שבהרי האטלס וגילה באקראי תגלית שטלטה אותה: דבר קיומם של תושביה היהודים של העיירה, שחיו מאות ואלפי שנים לצד שכניהם המוסלמים, ובהם בני משפחתו. יחסי השכנות ההדוקים נגדעו באחת עם עלייתם ארצה של יהודי הכפר ההררי.

אעופה אשכונה | רבי יצחק אבוחצירא זצ"ל

אָעופֿה אָשכֿנָה וְאַרְחִיקָה נִדָּד
בְּמִדְבָּר אֵלִינָה וְאוֹלֵי אֲמָצָא דֹּד
נֶשֶׁק אֶהְבֵּתוּ בְּלִבִּי בַעֲרָה
מִיּוֹם כְּרִדְתּוֹ נִכְשִׁי עָלַי מָרָה
יָדִיד מִנִּי בֶּרַח הֶלֶךְ עֲזָבִנִי
אִיזוֹ דֶּרֶךְ אֶרֶץ וְאַלְכָה גַּם אֲנִי
יִצְאָתִי לְבַקֵּשׁ דֹּדִי בֵּין חֲבֵרִים
נִלְכַּדְתִּי בְּמוֹקֵשׁ הַכוֹנֵי הַשְׁמָרִים
צִפִּיתִי לְדֹדִי מִתִּי יָבֹוא אֵלַי
יִלְבִּישֵׁנִי עֲדִי וִירַחֵם עָלַי
חֲשִׁף זְרוּעֶיךָ לְקַבֵּץ פְּזוּרִים
גִּלְהָה קֶץ יִשְׁעֶךָ וְדִגְלֶךָ הָרֵם
קוּמִי יַחֲידָתִי וְשׁוּבִי בְּתִשְׁוֹבָה
אֲחוֹתִי רַעִיתִי הִנֵּה גּוֹאֲלֶךָ בָּא
חֲמוּדָה יִקְרָה רַבַּת הַמַּעֲלֹת
גַּם מִפִּזְ נִבְחָרָה צְאִי נָא בְּמַחֲלֹת
זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ נְעוּרִים
הִכְלֶךְ אִיסָד בְּאַבְנֵי סְפִירִים
קוֹל דֹּדִי הִנֵּה בָּא מְדַלֵּג עַל הַהָרִים
קוּמִי לָךְ אֶהְוֶבָה כִּי בָּא קֶץ דְּרוּרִים

מימון הדיין והמימונה | דוד משה ביטון

סיבות רבות ניתנו למימונה: ראשית השנה, אחדות הקהילה, חג האמונה, סיבות עממיות ועוד. אני רוצה לעמוד על סיבה אחת - המימונה כיום ההילולה של מימון הדיין אביו של הרמב"ם.

אנחנו יודעים שמרוקאים אוהבים הילולות, אבל למה זכה דווקא מימון הדיין שכל המרוקאים יקפידו בהילולה שלו, ואף יהפכו אותה לחג לאומי?

נראה כי מימון הדיין זכה לכך בשל 'אגרת הנחמה' שכתב, ובהמשך בשל 'אגרת השמד' שכתב בנו הרמב"ם. בזכות שתי אגרות אלו הצליחו יהודי ארצות המגרב להתמודד עם משבר קשה שפקד אותם בשעת שמד המווחידון במאה ה-12.

המווחידון, ששלטו בצפון-אפריקה ובספרד, כפו המרת דת על נוצרים ויהודים בניגוד לשריעה המעגנת את זכותם לאוטונומיה דתית. זו הייתה אחת התקופות הקשות ביותר ליהודים בארצות האסלאם. יהודים רבים וקהילות רבות מסרו נפשם על קידוש ה', אך רבים העדיפו לחיות חיים כפולים, הם קיבלו עליהם את האסלאם כלפי חוץ אך התנהגו כיהודים כלפי פנים - אנוסים.

המשורר, הפרשן והפילוסוף אברהם אבן עזרא מקונן על חורבן הקהילות בקינתו המפורסמת:

אהה ירד עלי ספרד קינה לרבי אברהם אבן עזרא

אַהֶה יָרַד / עַל סִפְרָד / רַע מִן הַשָּׁמַיִם!
עֵינִי עֵינִי / יִרְדָּה מַיִם.
הוּא אֶקְרָא / כְּמִצְרָה / עַל קְהֵלֶת סַגְלֵמָאסָה -
עִיר גְּאוּנִים / וְנִבּוֹנִים / מְאוּרָם חֲשֵׁךְ כָּסֶה;
נֶשֶׁח עֲמוּד / הַתְּלֻמּוֹד / וְהַבִּנְיָה נִהְרָסָה
וְהַמְשֻׁנָּה / לְשֻׁנִּינָה / בְּרִגְלֵים נִרְמָסָה -
וְעַל יְקָרִים / מְדַקְרִים / עֵין אוֹיֵב לֹא חָסָה;
אַהֶה אֶפֶס / כָּל קְהֵל כָּאֵס / יוֹם נָתַנוּ לְמִשְׁסָה,
וְאִי חֶסֶן / קְהֵל תְּלֻמָּסוֹן / וְהַדְרָתָה נִמְסָה;
וְקוֹל אֲרָיִם / בְּתַמְרוֹרִים / עָלֵי סִבְתָּהּ וּמִכְנָאסָה,
וְסוֹת אֶקְרָעָה / עָלֵי דְרָעָה / אֲשֶׁר לְכַנִּים נִתְפָּשָׁה,
וּבְיוֹם שַׁבָּת / וּבֵן עִם בֵּית / שָׁכְכוּ דָמָם כְּמַיִם.

מימון הדיין, שנמלט עם משפחתו מספרד לעיר פאס שבמרוקו בגלל הגזרות ראה וחווה את המצוקה הגדולה שלהם. הוא כתב להם את 'אגרת הנחמה' אשר התירה לחיות

כאנוסים עד יעבור זעם. באיגרת הדגיש רבי מימון ארבעה עקרונות שעל האנוסים לדבוק בהם: אמונה, תלמוד תורה, קיום מצוות (בסתור) ותפילה. הוא התמקד בעיקר בתפילה וביכולתה לשמר זהות יהודית בזמן של חיים כפולים.

כמעט מחצית מהאגרת מוקדשת לפירוש מזמור צ' בתהילים - "תפילה למשה איש האלוהים".

מימון אף המליץ לומר מזמור זה כל בוקר בתפילת שחרית. ובלשונו:

"ואתה התבונן בדברי אגרתנו וענייניה ותשלם אמונתך ותכון הכרתך הברורה... וראוי לך שתהיה התפילה הזאת, שביארנו לך, שגורה על פיך... התפילה שהתפלל [משה], מבחר הברואים והגדול שבנביאים, ואין תפילה חשובה ממנה. ואילו ידעו בני אדם מה צפון בה... היו קובעים אותה חוק על עצמם כמו קריאת שמע"

אגרת הנחמה, תרגם בנימין קלאר.

נראה כי הבחירה של רבי מימון בתפילתו של משה עשויה להיות מובנת גם על רקע העמדת משה כגדול הנביאים במסורת היהודית, אל מול הכרת האסלם במוחמד כאחרון הנביאים.

הרמב"ם הלך בעקבות אביו. בהיותו במצרים הוא נשאל שוב על ידי הקהילות בצפון-אפריקה על הלגיטימיות של החיים כאנוסים, שכן, רב מסויים ערער על כך בטענה כי הם חוטאים ואינם בכלל ישראל וכל מצווה שהם מקיימים בסתר אינה נחשבת והם צריכים למסור את נפשם או לברוח. הרמב"ם הגיב בתקיפות באגרת החשובה ביותר שכתב - **"אגרת השמד"**. הוא טען כי אין באמירת השהדא (עדות) משום עבודה זרה ולכן הם לא חוטאים בכך שקיבלו את האסלאם למראית עין על מנת לשרוד. כמו כן, הוא טען כי המצוות שהם מקיימים תחת כחד יש להן שכר גדול יותר ובעקבות אביו הוא הדגיש את המיקוד בתפילה לשם שמירת היהדות. יחד עם זאת, הוא המליץ להם לעזוב את מקומות השמד בהזדמנות הראשונה שתהיה להם. כמו אביו, הרמב"ם גילה מנהיגות ואחריות כלפי היהודים שפנו אליו בשאלה. מחד, ציווה עליהם שיעזבו הכול ויברחו, ומאידך, נתן בידי האנוסים כלים רוחניים להתמודדות עם המציאות הקשה בה היו נתונים, וחזק את רוחם בשעתם הקשה.

"כי זה האונס אינו מחייב לשום אדם מעשה, אלא הדבור בלבד... מי שבא לישאל אותנו: אם יהרג או יודה? אומרים לו שיודה ולא יהרג, אבל לא יעמוד במלכות אותו המלך, אלא ישב בביתו עד שיצא אם הוא צריך, ומעשה ידי יעשה בסתר, כי מעולם לא נשמע כמו זה השמד הנפלא שאין כופים בו כי אם על הדבור בלבד... ועם זה יהיה בדעתו אם עשה מצוה מן המצוות שהקדוש ברוך הוא מכפיל שכרו עליהן, שהוא לא עשה אלא לשמים בלבד, ואינו מבקשו כדי להתגדל ושיראה שהוא עושה מצוה, ואינו דומה שכר מי שעושה מצוה בלא כחד לשכר מי שעושה אותה והוא יודע שאם יודע בו יאבד נפשו וכל אשר לו..."

אגרת השמד, תרגם

לא בכדי זכה אפוא מימון הדיין, שיהדות מרוקו מציינת באופן מיוחד את יום ההילולה שלו באסרו-חג פסח. בזכות דרכם המתונה והאחראית של בני משפחת מימון לבני דורם, שרדה יהדות מרוקו את גזירות השמד, שלא כמו הקהילות הנוצריות שנעלמו מצפון אפריקה בעקבות המווחידון. יהדות מרוקו חזרה להתפתח ולפרוח, ובהמשך יכלה לקלוט רבים ממגרשי ספרד.

סיפורה של הקדושה סול חשוואל מעשה בצדקת | רבי אבנר הצרפתי

(מעובד על פי ספרו "חס פאס" גרסת רבה של פאס)

מעשה שאירע בנערה אחת צדקת שמה סוליקא חג'ואל... העלמה הנזכרת עיר מולדתה טאנכיר, היא הייתה כבת ארבע עשרה שנים, יפה עד מאד, עלמה תופפה, צפירת פאר, בחירה מעלמות, יעלת חן, ופעם אחת היה לה סכסוך דברים עם אמה, והכתה אותה, ולהשקיט ריב יצאה מפני אמה לחצר הסמוכה שהיו דרים בה הגויים ולא ידעה אמה מזה, ולעת הצהרים בבוא הגוי בעל החצר לביתו וראה את הנערה יושבת עם נשיו והיא יפת תואר ויפת מראה, נתן עיניו בה לדבר עבירה והראה לה פנים צהובות, ודבר אליה רכות דברי פיתויים וריצויים, כלי כסף וזהב ומלבושי רקמה ומשי אולי תפיתה לו להמיר דתה בדת מוחמד נביאם ולהיות לו לאשה.

והיא האמינה באלהים, ובלעדו הכזיבה, ואמרה לו אין כה' אלהינו ונביא האמת משה רבנו עליו השלום ואין לי להחליף דתי הקדושה והטהורה בשום דת שבעולם... וסגר הדלת בעדה שלא תברח והעליל עליה באמור שכבר המירה דתה אצלו ולא תצא עוד מאתו החוצה, והגיש משפטה לפני עורך דין וכתב עדויות עדי שקר שבפניהם קיבלה את דת מוחמד, וצעקה הנערה ואין מושיע לה, והיהודים לא מצאו את ידם מקוצר יכולתם וחדלות אונם, כדי למלט את הרעיה היתומה ויקרה, כי מי יעצור בעם פרא. וגדולי העיר טאנכיר ושופט ומושל העיר שלחו מכתבים והגידו כל אלה למלך מולאי עבד ארחמאן אשר היה בעת ההיא בפאס, באמרם אליו שזאת הנערה עוברת על דת שהמירה דתה וחזרה וכחשה ברוחה ורוצה לחזור לדת ישראל ודינה במיתה, ומי יוכל להוציא משפטה לפועל זולת המלך...

ויצאה הגזירה מלפניו להביא את הנערה אסורה ביד סריסין, וגם שהמלך היה מלך חסיד וישר ורחמן, ומעודו לא עשה רעה ליהודים, ובזה לא יכול היה להתנגד לדתייהם, ובבואה לפני המלך נתן רישיון לאחד מסריסיו להמטיר עליה נאומים ולפתות אותה בלשון רכה, או לייסרה בעינויים אולי תחזור בדבריה, והראה אותה כל חדרי זהב ותועפות כסף נזם וחלי, צעדות ורדידים, טבעות ולולאות ועדי עדיים, שושנים ופרחים וזהב פרויים, והבטיחה שאם כה תעשה להיות למלך לאשה, והיא עניה סוערה לא הלכו עיניה אחר בצע כסף ולא בקשה תענוגים ומגדנים ומחמדי עין ולא שמעה לקול מלחשים ומסיתים ועודנה מחזקת בתומתה בדת ישראל ולא נטמאה ולא שינית דבריה כלל...

ובכל זמן תפיסתה לא אכלה ממאכלם, ובעת ההיא היה כמה"ר רפאל הצרפתי ז"ל, שר וגדול ליהודים מטעם המלכות והיה לו יד ושם בחצר המלכות והיה שולח לה בחשאי מה לאכול... ולמורת רוחנו ושברון לבבנו יצאה הגזירה מלפניו יתברך, וגזר המלך מולאי עבד ארחמאן שכפי דתם מחוייבת הריגה, וניתן רישיון מאת המלך למשחית לחתוך את ראשה בסייף והובלה האומללה למקום ההריגה בשחר ילדותה ועשו זה בגלוי ובפרסום רב ביום השוק מקום גדול ורחב ידיים ששם נאספים גויים רבים, המון רב, והנערה לרוב צניעותה וכשרותה בעת שהפילה ארצה לשוחטה קשרה שמלתה בין רגליה...

ושבה רוחה אל האלהים, וקיימה מאמר חז"ל בפסוק "ובכל נפשך" - אפילו נוטל את נפשך. וביום ההוא היה יום מבוכה ליושבי עיר פאס, ועבי שחקים זרמו מטרות עוז ועלטה כסתה את כל פני העיר... וכל העיר רעשה וגעשה, והיו דלתות האלמלאח סגורים והביאו את גווייתה לרחובה של עיר ועשו הספד גדול אנשים נשים וטף, והיתה בכל העיר אסיפת אנחות ונאקות ומלא קריאות הוי אוי ואבוי... ואחרי ההספד הביאו אותה אל מנוחת עפרה, אשריה ואשרי חלקה, מי יבוא לנו תמורתה, ראה מה נורא המחזה הזה, מי יוכל לעמוד בניסיון גדול כזה, ולזכרה כל פה תהילה ישמיע, לא כמה עוד כמוה, עליה נאמר "רבות בנות עשו חיל ואת עליה על כולנה"...

ובשנת תרמ"ד כשגזר המלך מולאי אלחאסאן לפנות הקברות ממקומם נתגלגלו עצמותיה הקדושות וקברו אותה אצל הרב הגאון מורנו הרב אליהו הצרפתי זצ"ל... ושמענו שבעת שפינו עצמותיה הריחו בהם ריח מור.

גרסת הקונסול האנגלי בטנג'יר / יום שני 9 ביוני 1834

התקבל מידע היום אחר הצהרים שיהודיה בשם סול חשואל, והיא רק בת ארבע עשרה או חמש עשרה, הוצאה להורג בעריפת ראש בצו המלך, על פי הכרעת דין של העולמא בשל כפירה באסלאם, לאחר שלא מזמן התכחשה לדת אבותיה, עקב מריבה שפרצה בביתה שבמהלכה אמה שלה (כך אומרים) הכתה אותה קשות. האישה הצעירה האומללה הזאת חייתה עם משפחתה במקום הזה (טנג'יר), שם אביה הוא חיים חשואל, שהתגורר במשך שנים רבות, עד החודשים האחרונים בעת התרגש האסון על בתו (בניברלטר) לצורך פרנסתו כרוכל. עד כמה שניתן להבין, יהודי טנג'יר האיצו בנערה התמה והפתיה הזאת לחזור לדת אבותיה. עקב כך הרשויות המוסלמיות אסרו אותה ונראה לדברי הכל שהקאדי עשה את מרב המאמצים כדי להשיג בהצלחה יתרה גזר דין מוות לילדה הלא נבונה הזאת. יש להזכיר שאין זאת הפעם הראשונה שבה השופט העליון של החוק המוסלמי בטנג'יר טובל בהתלהבות את ידיו בדמו של קרבן שנידון על ידי החוק.

על החתום דרומון היי

אבי טולדנו | יורם טהרלב

קוראים לי אבי טולדנו, אך בבית שמי אלבר
אני נולדתי במרוקו למירי ולמאיר
סבי היה הרב בן זהר, רב ראשי בעיר מקנס
לכן מרגע שנולדתי שיחקתי לי בבית הכנסת
הרב מסאס היה מושיט לי את ידו לנשיקה
הרון בוטבול היה נותן סוכריות ומתיקה
אבנר ממך היה תופר לי בגד חג לכל שמחה
הם אהבו אותי מאד, אותי ואת המשפחה
את מירי ואת מאיר, את ברוך ואת אסתר
את מוריס ואת מרסל, את גוזף ואת רשל
את זקלין זאק וזילבר, את חיים ואת אלבר טולדנו
כן אנחנו טולדנו כבר חמש מאות שנה
ואת שמנו לא החלפנו גם כשקמה המדינה
עם השם הזה גורשנו מטולדו בספרד
ונסחב אותו אתנו מני אז ועדי עד
משרתות היו אצלנו גם טבח וגם מלמד
והבית, מה אומר כמו שיכון שלם בלמד
וחצר היתה לבית וגינה לה ודקלים
וכלם מצאו מקום בה, הקטנים והגדולים
כל משפחת טולדנו ציונים היו תמיד
וצריך היה לשמור זאת ממלשין וממזיד
אך דודי ז'אק טולדנו האמיץ והמוצלח
התנדב ובא לארץ ולחם פה בתש"ח
כשחזר הביא איתו בסוד סודות ובהסתר
תקליטי יפה ירקוני וגמליאלית אסתר
כל מוצאי שבת בבית משפחתנו התכנסה
והקשיבה בקדשה ל"עגלה עם סוסה"
והיום שנית התחלנו את הכל מהתחלה
אחדים עלו לארץ, אחדים אל הגולה
ובודד נשאר הבית, והלכה כל השמחה
וקשה מאד למצוא את כל פזורי המשפחה
אך אני אתכם נמצא פה לספר וגם לשיר
על הבית והדקל, הרחוב וגם העיר
על אבי שכבר נפטר ועל אמי נרה יאיר
ועל כל המשפחה שכבר הספקתם להכיר

פולחן הקדושים | פרופ' ישכבר בן עמי

לשם הבנה טובה יותר של פולחן הקדושים בקרב היהודים במרוקו, יהיה מן המועיל לערוך השוואה עם פולחן הקדושים בקרב המוסלמים בצפון אפריקה, הידוע אף הוא בעוצמתו ובייחודו במסגרת העולם המוסלמי.

דרך השוואה זו ניתן יהיה להצביע על המשותף בפולחן של שתי הקבוצות וכן על המבדיל והמייחד כל קבוצה. בהעדר תיאוריה כללית להבנת הפולקלור היהודי המרוקאי, נוכל להניח בינתיים שתי הנחות:

1. תופעות רבות הקשורות לשתי הקבוצות הן תופעות השייכות לעצם ה-condition של פולחן קדושים כל שהוא, ואין לראות בהן, איפוא, אובייקט להשפעה מצד זה או אחר.
2. לפי תיאוריית החיזוק, תופעות הקיימות בנפרד אצל היהודים והמוסלמים מתחזקות מעצם המגע בין שתי הקבוצות.

לצורך השוואה זו יש להעלות קודם כל בקווים כלליים את דמותו של פולחן הקדושים בקרב המוסלמים בכלל. "בהשפעת גורמים שונים, מקצתם פסיכולוגיים ומקצתם היסטוריים, התפתחה באיסלאם תופעת פולחן [הקדושים], שהתאזרחה עד מהרה בכל רחבי האיסלאם, אף-על-פי שהיתה מתנגדת לתפיסת האלוהות האיסלאמית, ואף רוח הסונה האמיתית לא היתה נוחה הימנה: בכמה שכבות של מאמיני האיסלאם עולה חשיבותו של אותו פולחן על זו של עיקר הדת גופה, והריהי משמשת עצם הצורה לפעילותה של תודעת האמונה בקרב ההמונים..."

פולחן קדושים זה, לפי דעת חוקרים רבים, הגיע לשיאו בצפון אפריקה. אם נכונה אמרתו של ברגסון שהעולם הוא מכונה ליצירת אלים, הרי צפון אפריקה נטלה תשעה קבין מקביעה זו. מספר הקדושים הנערצים בצפון אפריקה הוא גדול מאוד והמשיך להתרחב עוד בתקופתנו.

עיון מעמיק בפולחן הקדושים בקרב המוסלמים בצפון אפריקה מעלה, לפי דעתנו, שתי עובדות. עובדה אחת היא הדמיון המפתיע, באספקטים רבים מאוד, בין פולחן הקדושים אצל המוסלמים ואצל היהודים, בעיקר במימד המעשי-טקסי שלו ובזיקתו לקדוש המת. קירבה זו עשויה הייתה להביאנו לראות בפולחן אצל היהודים והמוסלמים שני פנים של אותה תופעה.

העובדה השנייה היא, שארגון הפולחן במימדו החברתי, והכוונה בעיקר למסדרים הדתיים הרבים מאוד אצל המוסלמים בצפון אפריקה, וכן פונקציות מסוימות שהן בלעדיות למוסלמים, קובעים בבירור שלפנינו שתי תופעות מובדלות ונפרדות שהמרחק ביניהן רב.

הדבר הראשון החשוב שיש לציין הוא שרוב הקדושים המוסלמים הם חיים. אלה אנשים הנושאים בתוכם את ה"באראכה", המבוקשת כל־כך, במידה כזו ההופכת אותם לקדושים בעיני האחרים.

בשורה הראשונה של נושאי הבאראכה נמצאים השורפה או השריפים, שהם צאצאי מוחמד מצד בתו פטימה... אמנם, כמו במקרה של השריפים, לא כל הצאצאים נושאים אותה מידה של באראכה ויהיו קדושים, אלא יש צורך במנה גדושה של באראכה, המוצאת את ביטויה בעשיית ניסים, כדי להפוך את נושא הבאראכה לקדוש.

אצל היהודים אין תובעים בכלל קירבה לדמות תנ"כית או לדמות מרכזית אחרת ביהדות, ובודאי לא לשם הקניית מעמד דתי מיוחד, כמו השריפים לגבי מוחמד. אף־על־פי־כן, שמץ מהעברת הקדושה בירושה במשפחות מסוימות, כשבראש השושלת עומד קדוש בעל שם... אנו נמצאים איפוא, לפני תופעה דומה כשהפרופורציה שונה. בו בזמן שאצל המוסלמים זהו היסוד ליצירת המסדרים הדתיים אליהם נתייחס בהמשך, התופעה היא מדוללת מאוד אצל היהודים, ומופיעה במספר קטן של משפחות, ללא יצירת מסגרות כלשהן, ובודאי שלא מסגרות הדומות למסדרים של המוסלמים.

איי, אם כן, נהפך אדם לקדוש? בהעדר שייכות למשפחת צאצאי מוחמד, עומדות בפני מוסלמי דרכים בדוקות אחרות כדי שיהפך לקדוש ויזכה להערצה מצד בני סביבתו עוד בחייו ו/או לאחר מותו.

דרך אחת היא העברת הקדושה ישירות מהקדוש לאדם אחר, שישא אז בבאראכה של הקדוש. מתוך אמונה שקדושתו של הקדוש מתפשטת לסביבתו הקרובה ולאנשים שבסביבתו, יזכה בקדושתו קודם כול שומרו, המוקאדם, המלווה את הקדוש בחייו ועם מותו ממשיך לטפל בקברו... אצל היהודים אנו עדים אמנם למקרים, שבהם זוכים השליחים או בעלי תפקידים בקבר הקדוש למעמד מיוחד, והאנשים כונים אליהם לעזרה, אך לא נתקלנו באף מקרה שהשומרים או השליחים נהפכים בעצמם לקדושים.

אצלנו בכפר טודרא | יהושע סובול

אָצֶלְנוּ בִּכְפֵּר טוֹדְרָא
שְׂבֵלֵב הָרִי הָאֶטְלָס
הָיוּ לֹקָחִים אֶת הַיֶּלֶד
שֶׁהִגִּיעַ לְגִיל חֲמֵשׁ.
כֶּתֶר פְּרָחִים עוֹשִׂים לוֹ
אָצֶלְנוּ בִּכְפֵּר טוֹדְרָא,
כֶּתֶר בְּרָאשׁ מַלְבִּישִׁים לוֹ
שֶׁהִגִּיעַ לְגִיל חֲמֵשׁ.
כָּל הַיִּלְדִּים בְּרָחוֹב
חֲגִיגָה גְדוֹלָה עוֹרְכִים לוֹ
שֶׁהִגִּיעַ לְגִיל חֲמֵשׁ
אָצֶלְנוּ בִּכְפֵּר טוֹדְרָא.
וְאֵז אֶת חֲתָן הַשְׂמֻחָה
שֶׁהִגִּיעַ לְגִיל חֲמֵשׁ
אָצֶלְנוּ בִּכְפֵּר טוֹדְרָא
מְכַנִּיסִים לְבֵית הַכְּנֶסֶת.
וְכוֹתְבִים עַל לוחֵ שֵׁל עֵץ
בְּדִבְשׁ מֶאֱלֹף וְעַד תָּנוּ,
אֶת כָּל הָאוֹתִיּוֹת בְּדִבְשׁ,
וְאוֹמְרִים לוֹ: חֲבִיבִי לֵקֵק!
וְהִיתָה הַתּוֹרָה שְׂבֵב כָּה
מְתוֹקָה כִּמּוֹ טַעַם שֵׁל דִּבְשׁ
אָצֶלְנוּ בִּכְפֵּר טוֹדְרָא
שְׂבֵלֵב הָרִי הָאֶטְלָס.

יהושע סובול

נולד ב-24 באוגוסט 1939

הוא במאי תיאטרון, מחזאי, תסריטאי, סופר,
עיתונאי ופזמונאי ישראלי.

יהדות אסוירה

ראשיתה של ההתיישבות היהודית בעיר ביוזמתו של הסולטאן מחמד בן עבדאללה לחדש אותה. הוא הזמין אליה עשר משפחות יהודיות אמידות, העניק להן פריבילגיות בתחום המסחר ופטר אותם ממס הג'יזה של בני החסות היהודים במרוקו. סוחרים יהודים אלה כונו 'תוג'אר א-סולטאן' - סוחרים הסולטאן. בעקבות הגעתן של משפחות אלה התפתחה בעיר קהילה יהודית גדולה שהיוותה לפרקים קרוב למחצית מתושבי העיר. השליטה בתחום המסחר בעיר וגודלה של הקהילה אפשרו ליהודי אסוירה להעניק לה צביון יהודי ונמלה של העיר היה סגור בשבת לאורך שנים רבות. הקהילה היהודית מנתה, אפוא, את הסוחרים העשירים ופרנסי הקהילה וכן יהודים עניים יותר שהתגוררו בצפיפות במלאח הישן ועסקו במלאכות שונות.

אנשי רוח בולטים במוגאדור במאה ה-19 היו רבי אברהם קוריאט, רבי אברהם בן-עטאר, רבי מסעוד כנאפו ורבי חיים פינטו, שנפטר בשנת 1835 ונהיה לקדוש שפוקדים את קברו.

בזכות קשרי המסחר עם ארצות שונות ובהן עם אנגליה, התפתח בעיר גם חינוך יהודי אנגלי ורבים מיהודי העיר למדו בשפה האנגלית בבתי הספר. פעילות ציונית התקיימה באסוירה מראשית המאה ה-20 עם הקמת אגודת "שערי ציון". בזכות הקשרים עם האנגלים הושגו בשנת 1923 סרטיקפיקטים לעלייה לארץ ישראל ליהודי מוגאדור, אלה העדיפו להשאיר בעירם לאחר ששמעו על קשיי הקליטה וסירובם של האנגלים להכניסם לארץ ישראל בנמל יפו. הפעילות הציונית דעכה וחודשה רק בשנות ה-40 על ידי תנועות נוער ציוניות - "צעירי ציון דרור" ו"בני עקיבא". בשנות ה-50 עזבו רוב יהודי העיר לישראל ומיעוטם היגרו לקזבלנקה.

בתחילת המאה ה-20 קלטה קהילת יהודי מוגאדור אל שורותיה יהודים רבים שהגיעו מכפרים באיזור עמק הסוס (תרודאנט). ניתן לומר על הקהילה היהודית באסוירה מוגאדור שהייתה קהילה מוסיקלית - רבים מאנשיה היו יודעי נגן, הצטיינו בפיוט ובחזנות, כתבו שירה ובנו כלי נגינה ייחודיים (בהם העוד הסוויירי - עוד בעל 4 מיתרים וצורה שונה מן העוד הקלאסי). בלטה בתחום זה רבי דוד אלקיים, אשר כנפו, ברהם סוויירי ואחרים. כמו כן, נערך בעיר אחד מקובצי 'שיר ידידות' של שירת הבקשות של יהודי מרוקו. כיום פועלת בעיר הזמרת הישראלית 'ללה תמרבי'. אלפי יהודים פוקדים את העיר מדי שנה ביום הילולתו של רבי חיים פינטו, בפסטיבל המוסיקה האנדלוסית

תג'אר א-סולטאן | מיכאל אביטבול

לאחר מותו של המלך מולאי איסמאעיל בשנת 1827 ניצל הצבא את האנדרלמוסיה ששררה בממלכה והפך לגורם כל יכול, המכתיר נסיכים ומפיל מלכים. באמצע המאה השמונה עשרה עלה לשלטון המלך מוחמד בן עבדאללה (1757-1790) אשר למוד ניסיונם האומלל של קודמיו, הגיע למסקנה שכדי להרחיק מעליו את איום הצבא, הוא יצטרך לצמצם את שורותיו ובמקביל גם לוותר על חלק ממשאביו המסורתיים במסים. לכן הוא השליך את יהבו על פיתוח הסחר ובתוך כך עודד את חיזוקה של הבורגנות המקומית - ובכללה הבורגנות היהודית אליה השתייכו 'סוחר' המלך' - ההופכת בהדרגה למשענת העיקרית של השלטון.

לתכלית זו הוא בנה את נמל אלצוויא - מוגאדור בעזרתן של ארכיטקטים ומהנדסים צרפתים. בשנת 1764 כשעבודות הבנייה של אלצוויא היו עדיין בעיצומן ביקש המלך מוחמד בן עבדאללה מכמה משפחות של מכובדים יהודים מרוב חלקי הארץ לבוא ולהשתקע בעיר החדשה כ'סוחר' המלך'.

הם שוכנו ברובע האדמיניסטרטיבי של העיר, הקצבה, יחד עם כל פקידי המלך והועמדו לרשותם, תמורת דמי שכירות סמליים, חנויות ומחסנים לסחורותיהם בהתאם לדרישתם. הם היו פטורים ממס הג'יזה ומתשלום מסים אחרים המוטלים דרך קבע על הנתינים היהודים וגם זכו להלוואות ולהטבות כספיות שונות שניתנו לכלל ה'תאג'רי ללא הבדל דת ולאום.

מדיניות זו של המלך מוחמד בן עבדאללה נפסקה בתקופת שני יורשיו מולאי יזיד ומולאי סולימאן. הראשון שהיה חולה בנפשו הצטיין באכזריותו הרבה כלפי היהודים בעוד שהשני היה נתון להשפעת זרם הוהאבייה ושאף לנתק את ארצו מכל מגע עם אירופה ואף אסר על נתיניו לצאת אל גיברלטר.

חיי המסחר של אלצוויא נפגעו קשות ואם המשיכו בכל זאת להתקיים הרי זה בזכות הסוחרים היהודים שנאסר עליהם לשוב לערי מוצאם.

...העיר שבה לחיים כלכליים רגילים רק לאחר שהמלך עבד אל רחמאן בן האשם (1822-1859) נאלץ לקבל את תנאיה של צרפת להסכם שלום ולפתוח את נמלי ארצו עם אירופה.

...אשר למלכי מרוקו בהיותם מודעים לסכנות שארבו לכלכלת ארצם מהחדירה האירופית. הם הגיעו למסקנה שעליהם לחזק את מעמד ה-'תאג'ר אל-סולטאן' ולהעניק להם זכויות יתר מפליגות - לא תמיד סבירות מנקודת מבט כלכלית טהורה - על מנת שיוכלו להתחרות בחברות ובסוחרים מאירופה ולחסום בפניהם את הגישה לשווקים ולמוצרים מרוקנים.

צעדים אלו לא היו, כצפוי, לרוחם של הקונסולים האירופיים אשר התלוננו חדשות לבקרים נגד העדפתם של התאג'אר המקומיים על פני מתחריהם הזרים. כך תיאר בנימה מופגנת של ביקורת הקונסול הצרפתי באל צוירא שארל דלאורט את מסלול קידומם של 'סוחרי המלך' היהודים.

מכתב מאת הוויזר אל טייב נ' אל-ימאני אל הגב' מסעודה קורקוס (27 באוגוסט 1858)

"השבח לאל לבדו"

אין אייל ואין כוח אלא באלוהים

אל-טייב נ' אל-ימאני (אל) מסעודה, אשת ידידנו שלמה קורקוס, לעצם העניין: דעי לך כי הגיעני מכתבך והבנתי את מה שהזכרת בקשר לשני בניך אברהם ויעקב. הירגעי אודותם, הרי שלנו הם ואין לנו בקרב היהודים יקרים משניהם. איך נשכחם ואביהם שלמה היה היקר ביהודים כולם עבורנו. הוא הוקירנו ואהבנו ושירתנו בכל מאודו על אף גילו המופלג.

אילו רק הסתפק במה שעשה למעננו בהיותנו באל-צוירה, דיינו: הוא נהג עמנו ברעות והפיג את עצבנו, והיה אם מצאנו שמחים, שמח אתנו, ואם מצאנו נעצבים, התעצב כמנו. קרה גם כשראינו אותו בוכה על מצבנו כשחלינו שם. כך פעם שראיתיו רוויתי מנחת כוונה עצבותי. כיצד נשכח (את בנייך) ואת הנך אמם, אשר אהבת את בני ביתנו והם אהבוך. את עבורנו היקרה ביהודיות. בעניין מה שהזכרת אודות מחלתך, אין בכך כלום, אל תימנעי מלהודיע לנו את מצבך. תמיד אני שואל לשלומך, ואיני יודע אם מוסרים לך על כך או לא.

זכותכם אצלנו גדולה מזכותו של כל יהודי אחר. כבר מחלתי ליעקב בעבורך, והרי אין אדם מוכיח אלא את חברו, והוא ידידנו ובן ידידנו. סוף.

17 למחרם הקדוש הכותח את שנת 1275.

מתוך: מ' אביטבול, משפחת קורקוס וההיסטוריה של מרוקו בזמננו, ירושלים תשל"ח, תעודה 3

קולות מראקש: ביקור במלאח | אליאס קנטי

חלפתי על פניהם לאט ככל האפשר והתבוננתי בפניהם. השוני ביניהם היה מדהים. היו פנים שבלבוש אחר הייתי חושב אותם לערבים. היו שם יהודים זקנים מוארי פנים כמו אצל רמברנדט. היו כמרים קתולים שהתייחדו בחרישיות ערמומית ובענווה. היו יהודים נצחיים, שאי־השקט היה רשום להם על כל חזותם. היו צרפתים. היו ספרדים. היו רוסים אדמונים. את אחד מהם היית יכול לברך לשלום כאברהם, הוא דיבר בהתנשאות אל נפוליאון, ואיזה פיקח חמוס־מוח, שדמה לגבלס, התערב בשיחתם. במוחי עלה עניין גלגול הנשמות. אולי, אמרתי לעצמי, חייבת נשמתו של כל אדם ליהפך בזמן כלשהו ליהודי, וכעת כולם נמצאים כאן: אף נשמה אינה זוכרת מה היתה קודם לכן, ואפילו אם הדבר ניכר כבירור בתווי הפנים עד שגם אני, שהנני זר, מבחין בכך, מדמה כל אחד ואחד מן האנשים האלה שהוא צאצא ישיר של האנשים מן התנ"ך.

... איכרים בתלבושת בֶּרְבֶּרִיּוֹת עמדו פה ושם, בידיהם תרנגולות חיות. הם אחזו אותן ברגליהן, שנקשרו זו לזו, ראשיהן שמוטים כלפי מטה. כל אימת שקרבו אליהם נשים היומושיטים לעברן את התרנגולות כך שיוכלו לאחוז בהן. האשה לקחה את העוף בידה בלישהברברי ישחרר אותה, בלי לשנות את תנוחתה.

...מסביב לכיכר כולה היו חנויות באחדות מהן עבדו בעלי מלאכה, הלמות פטישיהם נמהלת ברעש רב בהמולת קולות הדוברים. באחת מקרנות הכיכר נאספה קבוצה גדולה של גברים שהתווכחו בלהט. לא הבנתי מה אמרו, אבל אם לשפוט לפי הבעות פניהם נסבו הדברים על עניינים שברומו של עולם. הם החזיקו בדעות שונות והתנצחו בהטחת טיעונים זה כנגד זה; נדמה לי שהתמודדו ברוב חדווה עם טיעוני זולתם.

...חשתי בקסם המאושר שעטף את הכיכר. הרגשתי כאילו נמצאתי עכשיו באמת במקום אחר, כאילו הגעתי למחוז חפצי. לא רציתי ללכת עוד מכאן, הייתי פה לפני מאות שנים, אבל הדברים נשתכחו ממני וכעת חזרו אלי. במקום הזה גיליתי אותו עיבוי ואותה חמימות של החיים שחשתי בקרבי עצמי. אני הייתי הכיכר הזאת כשעמדתי שם. דומני שאני הכיכר הזאת תמיד. הפרידה ממנה קשתה עלי כל-כך, עד שמדי חמש או עשר דקות חזרתי אליה שוב. בכל מקום שאליו הוליכה אותי דרכי עכשיו, כל חקירה ודרישה שעוד עשיתי ברובע המלאח, תמיד הפסקתי כל עיסוק כדי לחזור לכיכר הקטנה, לחצותה בכיוון זה או אחר, כדי לוודא שעודנה נמצאת במקומה.

... בעד שער פתוח הצצתי לתוך חצר גדולה: כמאתיים ילדים קטנטנים ישבו בה דחוקים וצפופים. אחדים התרוצצו לכאן ולכאן, או שיחקו על הארץ. רוב הילדים, שישבו על ספסלים, החזיקו בידיהם ספרי לימוד. בקבוצות קטנות של שלושה או ארבעה הם טלטלו את גופם בחוזקה לפנים ולאחור, מדקלמים בקולות גבוהים: "אלף. בית. גימל." הראשים השחורים הקטנים פיזזו בקצב הנה והנה; תמיד היה אחד מהם הנלהב ביותר, שתנועותיו היו המשולהבות ביותר, ומפיו בקעו הגאי האלפבית העברי כמו עשרת הדיברות בהתהוותן.

אליאס קנטי (1905-1994), חתן פרס נובל לספרות לשנת 1981. היה סופר ומסאי בשפה הגרמנית ממוצא יהודי-ספרדי-בולגרי שחי ופעל בעיקר באוסטריה, אנגליה ושווייץ.

יפה ותמה | רבי שלמה אביטבול

יפה ותמה תורה תמימה הנעימה
מי יוכל להעמיק בסודך סוד אלהים חיים
(יה יידי) אור זיו זהר, בוער תוך קרבי
תמיד ידרשו אותך רבים, חקים ומצות טובים
את כל לבות מלויבים, נאהבים וגם נשגבים
וכפטיש יפוצץ, סלעים וחרים
חן ודוד ירוו בכל עת, תורת אמת
מפיה אנו חיים מיו, סוד אלהים חיים
(יה יידי) נתעלסה בגיל, באהבים
בסוד נקודות עם התבות, כתרים עם אותיות
פתוחות עם סתומות, נעלמות סודם ברמות
אורות עליונים, טוב מזהב ופנינים
מעין גנים בשבעים פנים, כלם חונים
הו אני עבד נרצע לך, קנין בלב שלם
(יה יידי) יורו משפטיך, האייתנים
תנאי ואמראי, גאלי וסבוראי
ורבנו בתראי לחיי, מדבש יאה
גזרות שוות, והלכות פסוקות
כלם מפי גבורה, זקוקין דנורא

בקולות וברקים מארקים, וקול משמים
(יה יידי) שמות הקדש, בך נעלמים
אשר בם נבראו עולמים, בצורפים נפלאים
והמה בכתובים, חתומים וגם סתומים
מאירים ומזהירים בסוד ישרים
כי חיים הם למוצאיהם, וחי בהם
אשר יעשה האדם וחי, מזיו צור עולמים
(יה יידי) לכו לחמו, תמיד בלחמי
בי"ג מדות תדרש התורה, קל וחמר כשורה
הקש וגזרה שורה, מסורה מפי גבורה
כללים עם פרטים, תוציא לאורה
משם יוצאים ארבע נהרות כלם אורות
פשטים עם רמזים נדרשים, וסודות נעלמים
(יה יידי) מה טוב דודיך, אחותי כלה
נפת צוף דבש שפתיך, גן נעול דלתיך
רים טוב בגדיך, דודיך יכי עיניך
חמה ולבנה, כלם עמדו מאורך
כי אך ימים בימינה, עשר בשמאלך
ברוך בוראך ביפיו והדרך אל חי העולמים

רבי שלמה אביטבול ראש ישיבה וכייטון במרקש, בין המאות 19-20

נאום חסן השני מלך מרוקו בפני יהודים יוצאי מרוקו בניו יורק, 1995 | תרגום לעברית: גבריאל אטיאס

בשם האל הרחמן, השלום והברכות על נביאנו מוחמד ובני משפחתו ועל הנביא משה.
נתיני היקרים, תושבי אמריקה הצפונית, אני מקווה שאתם עדיין מבינים ערבית.

רציתי שתדעו שאני מאוד נרגש, ויותר ממה שנדמה לכם. מהדברים ששמעתי מכם,
אין הדבר מפליא אותי. אבל יותר מכך, אני נרגש מהרגשות העמוקים ומרגש השייכות
שלכם למרוקו כפי שביטאתם בפנינו. אללה ישלם את שכרכם בשמנו, כי אני חי
איתכם את הפטריוטיות המרוקאית, שלעולם לא אשכח.

...אני אולי בין המוסלמים היחידים המתפללים בלילה זה (ערב יום פטירתו של משה
רבנו - הערת סוגריים של כולנא מרוקו) מאה פעמים לעילוי נשמתו של נביאנו משה.
וכשאני מתפלל לעילוי נשמת משה רבנו באותו לילה, אני חושב על כל יהודי מרוקאי
במקום הימצאו, ואני מתפלל עליו ומאחל לו אושר ומבקש שיבקר את קרוביו וישתטח
על קברי המתים. בעצם, אתם נתינים שלנו.

יש לכם תכונה מיוחדת המבדילה אתכם מכלל היהודים האחרים. אם תשאלו יהודי
ממוצא אחר: "איפה אבין?" "איפה קבור סבך?" "היכן גדלת?" הוא יענה שאינו יודע.
לעומת זאת, אתם, אללה בירך אתכם בברכה מיוחדת. ראשית, הקדמתם בזמן את
הערבים במרוקו. נוכחותכם במרוקו קדמה לזו של הערבים.

...אתם יכולים לא רק לדעת ולומר היכן נמצאים וקבורים הוריהם וסביבתם. יש לכם
יתרון, והייתי רוצה שתשמרו עליו. היתרון הזה הוא גם תרבותי וגם דתי. ידוע ומפורסם
הדבר אצל כולם שהאסכולה התלמודית המרוקאית היא הטובה ביותר בעולם. כמובן,
החכמים אצלו קצת יותר קשים, הם אינם ממהרים לפסוק, והם ודאי אומרים: זה
מותר או זה אסור (משתמש במילים של חכמים בשפה העברית, ג"א). החכמים מכל
העולם באים להתייעץ איתם כדי ללבן נושאים הקשורים לדת היהודית ולדעת מה
אומרת הדת היהודית המקורית והאמיתית. הם אינם פונים למקומות אחרים. הם
באים למרוקו כדי לברר עניינים דתיים, כפי שגם אתם חוזרים למרוקו כדי לחדש בה
את תרבותכם ואת מקורותיכם.

אני מתפלל לאללה שישמור על קשר זה וינציח אותו ביניכם ובין ארצכם, ואמרו אמן.
שהאל יגן עליכם תמיד, שישפיע עליכם מטובו. שתרקמו קשרים יותר ויותר חזקים עם
בני מדינתכם (המרוקאים המוסלמים), והיו בטוחים שכמו אבותינו וסבינו, וגם בנינו
ונכדינו, אתם תהיו כמו אחיכם המוסלמים חלק מאיתנו (בשר משרנו, ג"א). ונדאג תמיד
להגן על זכויותיכם, על ביטחונכם ועל החופש שלכם. והשלום עליכם ורחמי השמים.

מתוך: הייחוד והיחיד - מורשות מבקשות נשר.
בעריכת: מאיר בוזגלו ויפה בניה. הוצאת "ידיעות ספרים", 2022

כלי מלא | רחלי ראובן

"תמיד תחזירי כלי מלא"	"תמיד תחזירי כלי מלא"
לעולם לא אשכח	היתה סבתא אומרת לי
את פניה הנרגשות	ומניחה את העוגיות
כשהיתה אורזת	שעכשיו יצאו לה מהתנור
את הצלחת המלאה בבישולים	בצלחת שהביאה לה השכנה
חמים מהסירים	אז
ואומרת לי: "הנה, לכי תני	היתה עוטפת את הצלחת
לשרה השכנה	בנייר צלופן או שקית של המכולת
תגידי לה: תודה רבה, היה טעים מאד	ואומרת: "הנה, לכי תני
שאלוהים יברך אותה"	לרבקה השכנה
ואני	תגידי לה: תודה רבה, היה טעים מאד
מוצאת את עצמי עד היום	שאלוהים יברך אותה",
משמיעה את אותם הקולות	וכך היתה צלחת
"תמיד תחזירי כלי מלא"	שעוברת הלוך ושוב
ועוד חשוב מזה	ומסיעה מיני מאפים
"תמיד היי כלי מלא"	ופיסות לב
תמיד, הקפידי להיות	מבית אחד לשני,
מלאה בתוכך	ואני
בכל טוב	הרגשתי כמו היונה
להיות כלי	שמעבירה את השלום
שיש לו מה לתת	שמעבירה קצת טוב
שיש בו שמחה	וריחות של קשר
שיש בו חיים	מאחת לאחרת
שיש בו לב פתוח	מבית לבית,
להסיע טוב	את אותם הקולות
מבית לבית	שרה לי אמא
הלוך ושוב והלוך	

תבקשי מסבתא שתדליק לך נר | אביה סנדק

פעם הייתי מתקשרת לסבתא חנה לפני כל
מבחן גדול
מבקשת שתדליק לי נר
והיא הייתה ממלמלת ברכות ומעירה את כל
הצדיקים
רבי מאיר בעל הנס, רבי שלמה בן תמסוט,
הבבא סאלי ורבי אליהו שושנה
עובדים אצלה כבר שנים
רק מתחילה ומיד הם רצים
אל כסא הכבוד
נעמדים לפני ירום הודו,
מלוא כל הארץ כבודו
שפורש עליהם זיו שכינתו
ומבקשים
"יהי רצון מלפניך וכו'
אם לא עמוס להקדוש ברוך הוא
לשלוח לאביה בת רינה ברכה והצלחה
בבגרות בתושב"ע
והכי חשוב רחמנא, אם לא מפריע,
זיווג הגון וזרע בר קיימא"
פעם סבתא הייתה מדליקה לי נר בכל פעם
שהתגעגתי
ומבקשת עליי טובה מכל הצדיקים שלה.
היום אני מדליקה שני נרות בכל ערב שבת,
ומתגעגעת.
מבקשת עליה טובה מכל הצדיקים שלה ושלי
"ריבוינו של עוילם שבשמים,
שלח אריכות ימים לחנה בת עישה
שתזכה להחזיק בדיה את ילדי
בבריאות הגוף והנפש,
בצלילות הדעת ובשמחת הלב"
שני נרות, אחד כנגד שמירת הלהבה בוערת
ואחד כנגד זיכרון הילדות
שלי במטבח הפצפון של סבתא
היא מכינה אורז עם חלב רותח
בקסרולה קטנה
מדביקה את האורז לצדדים כדי שלא ישרוף
ושרה לי בשקט על ברווזון עצוב
ועל בובה אחת על חוט
מילים בצרפתית חלודה שאני לא מבינה
אבל את האהבה שלה אני מבינה.

מפתחות לטטואן | מואיז בן הרוש

פַּעַם, וּמִשּׁוֹךְ חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה,
הָיָה הַשְּׁבִיל חֲזָרָה לְבֵית
מִסְמֵן וּכְרוּר, כְּעֵין שְׁבִיל
לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ, חֲמֵשׁ
מֵאוֹת שָׁנָה, אַחֵר בָּאָה
הַגְּלוּת לְקֶצֶה, וְהַבֵּית
נִתְּלָה עַל שְׁנֵי צַדֵּי הַחֶבֶל
וְאֵנִי בְּאַמְצֵעוֹ נֶעַ וְנָד
בְּתוֹךְ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
בְּתוֹךְ אֶרֶץ מְרוֹקוֹ
וּבְשְׁנֵי הַקְּצוֹת
בֵּית